

Zprávy

Časopis pro pěstování matematiky a fyziky, Vol. 57 (1928), No. 2, 163--168

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/121770>

Terms of use:

© Union of Czech Mathematicians and Physicists, 1928

Institute of Mathematics of the Academy of Sciences of the Czech Republic provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This paper has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://project.dml.cz>

na př. na str. 115 uvedl i Hilprechtovy vývody o Platonském čísle z jeho velkého díla o Nippurských vykopávkách, na str. 155 uvedl bych spis o Základech Eukleidových od Enriquese a spolupracovníků, na str. 170 je uveden spis Kliemův o Archimedovi, aniž by se podotklo, že to je překlad knihy Heathovy, a uvedena zpráva Favarova o Metodě Archimedově, nikoli však moderní a dobré novější překlady italské a pod. Velmi cenné a pro Evropu v takovém souborném zpracování nové jsou obšírné popisy vědy orientální, zvláště čínské, japonské a tibetské. Za to literatura slovanská je zanedbávána. Ač se Sarton snažil omezití rejstřík na konci knihy, vypustiv určité skupiny jmen, přece zabírá tento 53 stránky dvou-sloupcového petitu. To je nejlepším svědectvím bohatosti materiálu.

Q. Vetter.

ZPRÁVY.

Fr. Jos. Studnička. Dne 21. února 1928 bylo tomu 25 let, co zemřel profesor matematiky na české universitě v Praze Fr. Jos. Studnička. Byl především spisovatelem velice pilným; seznam jeho prací (Čas. pro pěst. mat. a fysiky, sv. 33, str. 449) uvádí celkem 321 publikací. Z nich většina jest obsahu matematického a to ponějvíce z elementární matematiky (determinanty, řetězové zlomky, funkce cyklické a hyperbolické); čtené jeho práce však týkají se přírodních věd vůbec, historie věd matematických a přírodních a konečně mnohé práce jsou rázu popularisačního.

Narodil se 27. června 1836 v Janově u Soběslavi jakožto syn učitele v Janově a ukončiv gymn. studia v Jindřichově Hradci, studoval na universitě ve Vídni matematiku a fysiku. Získal aprobaci z matematiky a fysiky a učil po dvě léta na gymnasiu v Budějovicích. Potom po dva roky byl honorovaným docentem vyšší matematiky a analytické mechaniky na polytechnickém ústavě v Praze a po smrti prof. Gustava Skřivana stal se r. 1866 řádným profesorem s vyučovacím jazykem českým na této škole. V roce 1871 konečně byl jmenován řádným profesorem na universitě v Praze, kde působil do konce svého života.

Hlavním účelem této stručné vzpomínky není vypisovati zevrubně běh jeho života ani výkony Studničkovy ve vědecké práci a jeho učitelské činnosti, nýbrž poukázati na jeho vztahy k Jednotě a zásluhy o Časopis pro pěst. matematiky a fysiky.

Na podzim r. 1869 byl spolek pro volné přednášky z matematiky a fysiky, trvajcí od r. 1861, změněn ve spolek s názvem »Jednota českých matematiků«. Původní spolek byl spolek posluchačův universitních a byl utraktivistický. Nový spolek měl jednací řeč českou a nebyl již výhradně studentský. Již 21. XI. 1869 byl zvolen prof. Studnička, který o spolek projevil veliký zájem, protektorem Jednoty. Jakožto protektor Jednoty projevil Studnička přání, aby Jednota vydala co nejdříve »první zprávu Jednoty Č. M.«. O návrhu tom se jednalo v několika schůzích; byly obavy, že Jednota neuhradí deficit, který vydáním knihy o 6 tiskových arších vznikne. A tu Studnička, který se osobně do schůze (9. I. 1870) dostavil, pro-

hlásil, »že všechnu ztrátu, kterou by Jednota při podniku tom utrpěla, hotov jest sám nahraditi, ano peníze za výtisky, které by zbývaly, k uhrazení deficitu, že napřed složí a o prodej se postará.«*) Toto prohlášení rozhodlo a zpráva v r. 1870 vyšla redakcí Neumanna a Zahradníka. Pak hned nato vyšla ještě druhá zpráva (r. 1870, 96 str.) a roku 1871 třetí zpráva. Jelikož pak žádné finanční nesnáze se nevyskytly, ba naopak Jednota nacházela podpory i u kruhů širších, bylo v únoru r. 1872 usneseno, aby vydáván byl Časopis pro pěstování matematiky a fysiky a aby prvé číslo vyšlo v den oslavy památky založení »Spolku pro volné přednášky z matematiky a fysiky« před 10 lety. Redaktorem Časopisu zvolen prof. Studnička a stálými spolupracovníky jmenováni prof. Blažek, Em. Weyr a docent Neumann. Prof. Studnička redigoval Časopis 10 let; při tom byl ovšem také hlavním spolupracovníkem. Netřeba zde vykládati, jak znamenitou pomůckou pro vzbuzení zájmu o vědy matematické a fysikální, zejména však matematické, se Časopis stal. Zásahu o to má, jak z vylíčeného patrně, v prvé řadě Studnička; bez jeho iniciativy by tak záhy k vydávání Časopisu se nebylo přikročilo.

Majíce toto na paměti, uchováme Studničku ve vděčné památce.

K. P.

K uctění památky svého zvěčnělého otce prof. dr. F. J. Studničky věnovala v den dvacátého pátého výročí jeho úmrtí sl. Růžena Studničková Kč 125— na Studničku v fond. Výbor Jednoty vyslovil dárkyni vřelý dík a doplnil věnovanou částku na Kč 250—.

Lalandeovu cenu pro astronomii udělila Akademie věd v Paříži prof. Dru V. Nechvílovi, astronomu československé hvězdárny, za rok 1927. Hlavní práce Nechvílova z r. 1927 týká se zkoumání vlastních pohybů 3802 hvězd (Bulletin Astronomique, tome V. fascicule III, Publ. Státní hvězdárny č. 4). Důkladné teoretické zpracování výsledků vedlo ku potvrzení fakta, že i hvězdy nejslabší, 16. velikosti, pohybují se ve dvou přednostních směrech souhlasně s hypotézou Eddingtonovou neb Schwarzschildovou.

Cena Lalandeova byla založena pro pracovníka francouzského neb cizího »za nejzajímavější pozorování, nebo za nejužitečnější pojednání, nebo práci pro pokrok astronomie«.

Nuší.

H. A. Lorentz zemřel 4. února 1928 v Haarlemu.

Hendrik Anton Lorentz narodil se 18. července 1853 v městě Arnhem v Nizozemí, studoval v Leidenu, vyučoval od roku 1872 na »Burgeravondschoon« v Arnhemu; r. 1875 dosáhl na základě disertace »Over de theorie der teruggkaatsing en breking van het licht« hodnosti doktora matematiky a fysiky (»Doctor in de Wis- en Natuurkunde«) na universitě v Leidenu. V r. 1878 stal se profesorem teoretické fysiky na universitě v Leidenu ve věku 24 let

*) Dějepts jednoty českých matematiků v Praze, v Praze 1872.

a setrval tam jako řádný profesor až do r. 1912, kdy se vzdal řádné profesury a přesídlil do Haarlemu, kde řídil fyzikální část vědeckého ústavu »Teyler's Stichting«. Od té doby zůstal mimořádným profesorem university leidské, kde přednášel jednu hodinu týdně. Nástupcem jeho na řádné stoličce teoretické fyziky v Leidenu stal se prof. P. Ehrenfest. V r. 1902 obdržel Lorentz spolu se Zeemanem Nobelovu cenu za fyziku (každý polovinu). Byl předsedou »Conseils Solvay«, předsedou »Commission Internationale de Coopération intellectuelle«, byl po 45 let členem nizozemské Akademie věd a v l. 1910—1921 předsedou jejího přírodovědeckého oddělení a tudíž v těch letech každý druhý rok presidentem Akademie. Rektorem university leidské byl ve stud. roce 1899/1900. V r. 1905 zvolen byl za zahraničního člena Royal Society, o tři léta později obdržel Rumford Medal a v r. 1918 Copley Medal. Dostalo se mu mimo četná vědecká vyznamenání v cizině vysoké pocty z rukou královnyň: Het Grootkruis in de Orde van Oranje Nassau. Od r. 1923 byl čestným členem naší Jednoty JČMF. Vědecký věhlas Lorentzův rostl netušeně rychle; volaly jej university v Utrechtě, Vídni a Mnichově brzy po sobě, avšak Lorentz zůstal věren universitě leidské do smrti. Byl zván k přednáškám nejen do četných významných evropských universitních měst, nýbrž i do Ameriky (Pasadena v Californii).

Význam Lorentzův ve fyzice jest obrovský. Před 52 lety, kdy psal Lorentz svoji doktorskou disertaci, byla fyzika ještě na daleko nižším stupni svého vývoje, než v dnešních dobách. Maxwelllovo standardní dílo »A treatise on electricity and magnetism« bylo sice již na světě, avšak jeho čtenářů nebylo mnoho a snad ještě méně těch, kteří Maxwelllovi rozuměli. Tehda nebylo ještě provedeno určení poměru náboje a hmoty elektronu, začež vědčíme J. J. Thomsonovi, o pokusech Hertzových nebylo též ani potuchy, elektron byl úplně neznám a nikomu se ani nesnilo ještě o principu relativnosti nebo o Bohrových drahách. V těch dobách sotva 22letému Lorentzovi stačila Helmholtzova poznámka o krajových podmínkách, jež musí býti splněny na rozhraní dvou prostředí, k tomu, aby vážněji přemýšlel o teorii odrazu a lomu světla (též na krystalech a kovech); tak vznikla jeho disertace, v níž ukázal, že Maxwelllově elektromagnetické teorii světla musí býti dána přednost před teorií undulační.

Vliv Lorentzův na rozvoj fyziky byl tak rozhodný, že nikdo nemůže říci, jak dlouho by bylo ještě trvalo — nebýti prací Lorentzových —, než by věda správně poznala vliv hmoty a jejích pohybů na elektromagnetické a optické děje. Lorentz pokračoval v Maxwelllově životním díle úplně konsekventně a objasnil nejen vztah hmoty k elektromagnetickému poli, nýbrž i položil základy obou velkolepých staveb fyziky našeho století: teorie relativnosti a elektrické teorie hmoty. Jeho dílo vyznačuje se tak podivuhodnou uceleností, že axiomatická báze jeho dá se podle slov Einsteinových

shrnutí v jedinou větu: »Maxwellovy rovnice platné pro prázdnotu platí všude a hmota působí elektromagneticky jedině tím, že její nejmenší částice jsou nositeli elektrických nábojů.« Opíraje se o tyto předpoklady, odvodil Lorentz takřka nepřehledné množství důsledků, jež byly potvrzeny zkušeností.

Je tomu asi dvacet let, co fyzikové poznali, že Lorentzova obdivuhodná elektrodynamika potřebuje zdokonalení, aby bylo možno podati uspokojivý výklad t. zv. kvantových zjevů. Také při těchto tápajících pokusech našich dnů, usilujících o to, abychom aspoň poněkud pronikli do dějů přírodních, odehrávajících se v mizivě malých prostorech, slouží Maxwell-Lorentzova teorie jako důležitá pomůcka; Lorentz sám spolupůsobil rozhodujícím způsobem při tomto novějším rozvoji fyziky, jednak jasným a obecným důkazem, že t. zv. klasická teorie nepostačuje, jednak odvozením důležitých jednotlivostí; jako vůbec se věnoval s týmž zájmem speciálními problémům příležitostně se vyskytnuvším jako otázkám principiálního rázu. Sotva by se asi našel speciální obor fyzikální vědy, který by nedoznal pokroku zásluhou Lorentzovou.

O talentu jeho svědčí vzpomínka jeho spolužáka ze střední školy, prof. Hagy. Tehda bylo Lorentzovi necelých 16 let; jeho učitel na střední škole, Van Bemmelen, na něž Lorentz po celý život vzpomínal s láskou a úctou, odvozoval jednou ve školní hodině zákon Snelliův z principu Huygensova, při čemž ve výkladu náhle uvázl. I obrátil se o radu k mladému Lorentzovi, který přišel k tabuli a hned převedl důkaz do správných kolejí, takže mu Van Bemmelen poděkoval a mohl ve výkladu pokračovati.

Již disertace mladistvého Lorentze vyznačuje se jasností, průzračností a jednoduchostí, kterou se vždy vyznamenávají jeho další spisy a přednášky. Universitní přednášky Lorentzovy byly pravým vědeckým i estetickým požitkem. Nejsložitější problémy přednášel a propočítával tak jednoduše, že to vzbuzuje opravdový podiv. Dostalo se mi též toho štěstí poslouchati přednášky Lorentzovy, které konával každé pondělí v 11 hod. dopol. v posluchárně pro teoretickou fyziku ve fyzikálním ústavě leidské university. Nemohu zapomenouti před sebou jeho krásné oči, z nichž zářila láska k předmětu, o němž na kouzlo, které vyzařovalo z celé osobnosti Lorentzovy. Jeho jemný smysl pro věci i osoby, milý humor a skvělý způsob přednesu uváděly člověka nepozorovatelně na správnou cestu. Vidím právě vykládal, maje v ruce deník, kde měl celou přednášku pečlivě vypracovanou; velmi často byly to nové věci původní, které si v neděli před tím do sešitů zapisoval ve své pracovně v Haarlemu, pokouje při tom libovonný holandský doutník. A což kolokvia, t. j. rozhovory, které mívá s kroužkem fysiků z okolních měst, takéž v Haarlemu! Byl to muž neobyčejně skromný a ušlechtilý v každém ohledu, jehož ohromná inteligence musila býti patrna na první pohled každému, kdo s ním přišel do styku. O něm platila v nejpříněší míře slova: »Doctissimus quisque modestissimus«. Trpěl jako málo-

kdo, nešťastím Evropy, a namáhal se se všech sil vzkřísiti válkou přerušenu nebo ochromenu spolupřáci všeho lidstva. Těžko říci, zda v Lorentzovi bylo možno milovati více vědce, či člověka. Málokomu bylo dáno, aby tvořil umělecká díla, ale kolik je těch, jimž bylo popřáno, aby jejich vlastní život vyrostl v dílo umělecké? A to Lorentzovi osudem dáno bylo.

Jeho odchodem utrpěla nejen věda, nýbrž i celá lidská společnost ztrátu nenahraditelnou.

V. Trkal.

Henri Bosmans †. Matematicko-historickým světem rozléty se černě ovróbené lístky se smutnou zvěstí, že Rev. P. Henri Bosmans S. J. již není mezi živými. Jeho život je uzavřen do tří dat. Narodil se r. 1852, do Tovarišstva Ježíšova vstoupil r. 1871 a zemřel 3. února r. 1928. Mezi těmito třemi daty je však ohromná práce. E. Bortolotti ho kdesi nazval nejučenějším ze žijících historiků matematiky. A právem. Byl jím vedle G. Eneströma, před málo lety zemřelého. S tím však rozdilem, že Eneström ve svém fanatismu vědecké pravdy byl někdy příliš ostrý, kdežto Bosmans, i když jeho vědecké svědomí mu kázalo opravit omyly nebo nedopatření autorů, učinil tak vždy s jemným taktem, plným uznání pro vykonanou práci druhých a s pochopením přirozených lidských slabostí. Je nemožno ve stručné zprávě oceniti jeho vědeckou činnost, neřku-li vypočísti všecky jeho práce. Jen abych činnost jeho stručně charakterisoval, připomínám, že jsou takřka nabity literárními údaji a doklady. Nestaví odvážných hypotés, nýbrž snáší s mravenčí píli fakta a fakta, která shledává po všech možných knihovnách. I v pražských knihovnách shledával mým prostřednictvím zapadlé disertace, jen aby spolehlivě vykreslil vědecký profil mužů, jejichž prací se právě obíral. Svou péči a svou lásku věnoval dějinám matematiky nizozemské. Bolesně nesl proto zkázu pokladů knihovny Lovaňské, kde navždy zanikl mnohý unikát nizozemské matematiky. Nebylo snad dopisu, kde by tato bolest nebyla proskočila aspoň mezi řádky. Jeho plodnost byla veliká. Kdo byl tak šťasten, že s ním byl ve výměně publikací, tomu nejméně jednou měsíčně přinesla pošta na psací stůl balíček separátů, z nichž každý byl cenný a bohatý materiálem. Neměl jsem to štěstí znáti P. Bosmanse osobně. Znal jsem ho jen z jeho prací a z naší vzájemné odborné korespondence. Ale pročítaje jeho milé, drobným a úhledným písmem psané dopisy, cítil jsem, že za nimi stojí dobrý, skromný člověk, opravdový vědec, v jehož pracovní energii by nikdo nehledal stařečka nad hrobem. Čest budiž jeho památce!

Q. Vetter.

Osmý mezinárodní kongres matematiků v Bologni 3.—10. září 1928. Svou předběžnou zprávu o tomto sjezdu doplňujeme, podle došlého oběžníku, dalšími podrobnostmi. Sjezd bude konán pod protektorátem italského krále. Kdo chce na sjezdu přednášeti v některé sekci, má oznámiti název a obsah svého sdělení příslušné sekci do konce května t. r. (Několik formulářů pro toto ozná-

mení je k dispozici v kanceláři JČMF.) Ve zprávách kongresu budou otištěna jen taková sdělení, jež budou v sekcích skutečně přednesena. Zprávy kongresu obdrží každý člen kongresu zdarma. Příspěvek člena kongresu činí 50 lir, které se zasílají pokladníku sjezdu, jímž je pan Comm. G. Borsari na universitě boloňské. Členové rodin nabudou příspěvkem 25 lir práva na tytéž výhody, které budou poskytnuty kongresistům, nedostanou ovšem výtisk zpráv sjezdových. Členům sjezdu i členům jejich rodin bude poskytnuta alespoň 30-procentní sleva jízdného na italských drahách a vyjednává se o to, aby poskytly slevu také italské společnosti paroplavební. *Red.*

Rozhlas. Konference duševních pracovníků nám oznamuje, že se hodlá činně účastniti československého rozhlasu dvěma deseti-minutovými přednáškami měsíčně. Za tím účelem byla při Konferenci duševních pracovníků utvořena rozhlasová komise, která vybízí jednotlivé odbory K. D. P. k spolupráci, zároveň nás pak žádá, abychom vyzvali k spolupráci členstvo J. Čs. M. F. Vyhovujícе tomuto přání, oznamujeme zároveň, že podrobnějších informací v této věci poskytneme na požádání kancelář Jednoty (tel. 29308). *Red.*

Sjezd československých přírodopytců, lékařů a inženýrů v Praze r. 1928. Zpráva o sjezdu byla uveřejněna v minulém čísle. Někteří členové Jednoty neobdrželi pozvání. Protože se tak asi stalo ve více případech, které nám nejsou známy, prosíme, aby každý, kdo pozvání neobdržel, reklamoval je korespondenčním lístkem s adresou: Kancelář sjezdu Čsl. P., L. a I., Praha II., Vladislavova 14.

K Sjezdu se již přihlásil značný počet členů Jednoty. Doporučuje se, aby každý, kdo sjezdu zúčastniti se hodlá, zaslal svou přihlášku co nejdříve. Rovněž název a krátký obsah sdělení pro Sjezd necht zašle každý neprodleně předsednictvu prvé sekce (adresa: Dr. M. Kössler, Praha II., U Karlova 3), protože lhůta k jejich přijímání již končí. — Sjezdu se pravděpodobně zúčastní zástupcové našich přátel z Jugoslavie, Polska a snad i z Francie.

Sjezd československých matematiků a fyziků, členů Jednoty, vykoná se v rámci Sjezdu Čsl. P., L. a I. Projektována je schůze, na které by byl podán členům referát o dnešní situaci Jednoty a pohovořeno o další její činnosti, dále prohlídka čítárny a knihovny Jednoty, jakož i kanceláře, knihkupectví a tiskárny. Podrobnosti budou uvedeny na pozvánkách, které budou členům včas rozeslány. Zvláštních poplatků nebude.

Valná schůze Jednoty koná se ve čtvrtek 19. dubna 1928 o půl 18. hod. ve fyzikálním ústavě university Karlovy v Praze II, U Karlova 5. Tištěná výroční zpráva bude rozeslána všem členům koncem března.

Vypsání cen. Výbor Jednoty se usnesl prodloužiti lhůtu, do kterých bylo se ucházeti o *cenu Mrňávkovu* v částce 2000 Kč (podmínky v Čas. r. 55, str. 422) a o *cenu Kučerovu* v částce 1000 Kč (podmínky v Čas. r. 56, str. 294) o rok, a to u prvé ceny do konce října 1928, u druhé do konce února 1929.